

УДК 347.633:340.134

B.I. Труба, канд. юрид. наук, доцент, декан ЕПФ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар 24/26, Одеса, 65058, Україна

УСИНОВЛЕННЯ ПОВНОЛІТНІХ: ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ

Стаття присвячена вивченню питання про усиновлення повнолітньої особи. На підставі аналізу законодавства та судової практики про усиновлення повнолітніх осіб сформульовані пропозиції щодо його удосконалення.

Ключові слова: усиновлення, усиновлення повнолітніх осіб, таємниця усиновлення.

Постановка проблеми. Стало давно звичним влаштування в сім'ї дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування шляхом усиновлення. Діти викликають співчуття, співпереживання, при правильному вихованні можуть стати надією для усиновителів, які стали батьками таким дітям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усиновлення ж повнолітніх осіб поки ще не зовсім звичне для нашого суспільства та юридичної науки. Серед українських науковців, які підважували положення законодавства про усиновлення неповнолітніх, слід назвати лише Л. М. Зілковську [1; 2] та Т. А. Стоянову [3]. Однак поза увагою робіт цих авторів залишилось багато питань щодо правовідносин з усиновлення повнолітніх осіб.

Мета статті. З огляду на викладене, метою цієї статті є висвітлення правових питань щодо поняття та правового змісту правовідносини з усиновлення повнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що у судовій практиці справи про усиновлення повнолітніх осіб досить поодинокі. Як правило суди задовольняють заяви про усиновлення повнолітніх осіб одним із подружжя, зазвичай це батько, який не є біологічним батьком дитини, а був фактичним вихователем цієї особи в період її дитинства, відчуває до особи батьківські почуття. Усиновлювана особа при цьому ставиться до фактичного батька як рідна дитина до рідної люблячої людини, яка не тільки забезпечує її матеріально, а й підтримує морально.

Частина 2 статті 208 СК України передбачає можливість постановлення судом рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування як виняток. У такому разі суд бере до уваги сімейний стан усиновлювача, зокрема відсутність у нього своїх дітей, та інші обставини, що мають істотне значення.

Як справедливо відзначалось Л. М. Зілковською, вказаних у цій нормі СК України ознак для визначення кола осіб, які можуть бути усиновлені після досягнення повноліття, недостатньо. Якщо сприймати буквально зміст цієї статті, то можна дійти висновку, що повнолітня особа може бути усиновлена навіть у випадку, якщо батька чи матері в ній не стало після досягнення повноліття. Проте законодавець навряд чи мав це на увазі, коли встановлював підстави можливості усиновлення повнолітньої особи. Зрозуміло, що в статті мова йде про осіб, які втратили батька чи матір ще в дитячому віці чи взагалі немає відомостей про них або якщо дитина була позбавлена піклування батьків. Крім того, відсутність у особи батька чи матері, яких втратила дитина до досягнення нею повноліття, також, на нашу думку, не може бути єдиною і достатньою підставою для усиновлення такої дитини після досягнення нею повноліття. Таке можливе, якщо між особою, яка бажає усиновити дитину, та дитиною, що до досягнення останньою повноліття, склалися відносини як між усиновлювачем та усиновленою дитиною, але надання таким відносинам передбаченою законом форми з якихось причин здійснене не було [1, с. 32-33].

Справді, врахування вказаних обставин можливе відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 208 СК України, де передбачається, що суд повинен враховувати також інші обставини, які мають істотне значення, не називаючи, однак, таких обставин.

Тому логічним виглядає пропозиція, висловлена Л. М. Зілковською, щодо внесення змін до ч. 2 ст. 208 СК України, відповідно до яких у виняткових випадках суд може постановити рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка до досягнення повноліття втратила матір, батька або була позбавлена їхнього піклування. Постанова такого рішення можлива за умови, якщо до досягнення повноліття між особою, яка бажає усиновити дитину, та дитиною створились та існували на час

досягнення дитиною повноліття відносини як між усиновлювачем та усиновленою дитиною, але правове оформлення таких відносин з будь-яких причин здійснене не було [1, с. 33].

Крім зазначених, ухвалюючи рішення у справі про усиновлення дитини, суд має встановити її врахувати інші обставини, визначені у ст. 224 СК України, а саме: стан здоров'я та матеріальне становище особи, яка бажає усиновити дитину, її сімейний стан та умови проживання, ставлення до виховання дитини; мотиви, на підставі яких особа бажає усиновити дитину; мотиви того, чому другий із подружжя не бажає бути усиновлювачем, якщо лише один із подружжя подав заяву про усиновлення; взаємовідповідність особи, яка бажає усиновити дитину, та дитини, а також те, як довго ця особа опікується вже дитиною; особу дитини та стан її здоров'я; ставлення дитини до особи, яка бажає її усиновити. Вважаємо, що ці вимоги в більшості своїй можуть виступати як загальні, а зазначення на початку аналізованої статті СК України на те, що суд враховує названі обставини «зокрема», вказує на те, що перелік таких обставин є невичерпним.

На нашу думку, при усиновленні повнолітньої особи зазначені у ст. 224 СК України обставини мають судом детально вивчатись і за необхідності братися до уваги. За необхідності тому, що стан здоров'я може не мати вирішального значення при усиновленні повнолітніх осіб. Наприклад, навіть незадовільний стан здоров'я кандидатів в усиновлювачі і в усиновлені може не мати для них ніякого значення, так само як і матеріальне становище.

Водночас, винесення рішення про усиновлення повнолітньої особи, у разі невизначення мети усиновлення, чи її ігнорування, може створити підґрунтя для можливих зловживань як з боку усиновленого, так і з боку усиновлювача, які зробили такий крок із суто корисливих мотивів (наприклад для отримання пенсії, отримання спадку). Не можуть підмінюватись відносини зі спадкування відносинами з усиновлення повнолітніх осіб, для забезпечення осіб, які не мають дітей, спадкоємцями, як це існувало в дореволюційні часи, коли це робилося для того, щоб узаконити позашлюбних дітей, надати їм певного статусу та наділити спадком. Не можуть також підмінюватись шлюбні відносини відносинами з усиновлення повнолітніх осіб, оскільки вони, по-перше, мають різну мету (так само як і відносини зі спадкування), а, по-друге, створення таким чином сім'ї суперечитиме моральним засадам суспільства, як це закріплено у ч. 4 ст. 3 СК України.

При усиновленні повнолітньої особи по-іншому також можуть реалізовуватися права учасників правовідносин з усиновлення у разі усиновлення повнолітньої особи, зокрема, право на таємницю усиновлення (ст. 226 СК України), право усиновлювача бути записаним матір'ю, батьком (ст. 229 СК України), право усиновлювача на зміну відомостей про місце народження та дату народження (ст. 230 СК України). На нашу думку, немає необхідності робити таке усиновлення таємним, записувати усиновлювачів як матері чи батька особи, яка усиновлюється, змінювати відомості про місце народження та дату народження, особи, яка усиновлюється тощо.

По-перше, реалізація наведених прав передбачається лише у разі усиновлення дитини, тобто особи, яка не досягла 18 років. По-друге, у разі застосування положень зазначених статей щодо усиновленої повнолітньої особи, з врахуванням реалізації нею свого права на зміну прізвища, імені та по батькові (ст. 231 СК України), відкривається шлях до зловживань. Це ускладнить, наприклад, пошук і установлення особи для боржників тощо. Таке ускладнення може зашкодити й власне самій усиновленій особі. Наприклад, у разі її розшуку родичами для спілкування, для прийняття спадщини.

Як бачимо із абз. 2 ч. 2 ст. 208 СК України, законодавець вимагає від суду при вирішенні справи про усиновлення брати до уваги наявність чи відсутність у усиновлювача своїх дітей. Очевидно, що це пов'язано із необхідністю забезпечення батьками передусім своїх дітей, з упорядкуванням майбутніх відносин зі спадкування.

Таким же шляхом пішов Верховний Суд України, рекомендувавши судам в п. 3 своєї Постанови «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» (далі – Постанова) з'ясовувати наявність чи відсутність в усиновлювача своїх дітей. Закон не встановлює заборони на усиновлення повнолітньої особи тією, яка має власних дітей, проте на цей факт необхідно зважати виходячи з обставин, що визначають можливість рідних дітей бути спадкоємцями [4].

Судова практика показує, що при вивчені обставин справи виявляється, що більшість усиновлювачів повнолітніх осіб не мають своїх дітей. Хоча зустрічаються випадки, коли суди задовільняють заяви заявників, які мають рідних дітей, беручи до уваги твердження заявитика про те, що він матеріально забезпечений і бажає, щоб його статки унаслідували всі його діти, між якими склалися добри стосунки [5].

Що стосується процесуальної реалізації прав повнолітніх осіб на усиновлення, тут існує певна невідповідність положень ст. 252 ЦПК України і вимог ст. 208 СК України щодо оформлення

лення заяви про усиновлення повнолітньої особи, на що зверталась увага Т.А. Стояновою. З огляду на необхідність дотримання таємниці усиновлення нею пропонувалося «покласти в обов'язок кандидата в усиновлювачі зазначити в позові клопотання про розгляд справи в закритому судовому засіданні, що відповідає ч. 3 ст. 6 ЦПК України. Тому доцільно доповнити ст. 252 ЦПК України (зміст заяви) положенням, згідно з яким «за бажанням усиновлювача, для забезпечення таємниці усиновлення, розгляд справи проводиться в закритому судовому засіданні». Введення такого положення спростить подальшу реалізацію права дитини на інформацію про факт свого усиновлення та права усиновлювача на приховання факту усиновлення від дитини. По-перше, це дозволить суду при прийнятті заяви про усиновлення одразу правильно визначити коло осіб, що беруть участь у справі, та визначити намір усиновлювача про бажання застосувати таємницю усиновлення, а відповідно, вжити необхідних заходів для забезпечення таємниці усиновлення; по-друге, сам усиновлювач буде вже орієнтований на своє право застосовувати таємницю усиновлення [3, с. 9, 72-73].

На нашу думку, немає сенсу робити усиновлення повнолітньої особи таємним. Не тільки тому, що таємниця усиновлення передусім має значення при усиновленні дитини, важлива для її психологічного спокою, захисту дитини від недолугості оточуючих. А й тому, що, повторимось, важлива для запобігання зловживань з боку учасників правовідносин з усиновленням повнолітньої особи, для полегшення розшуку родичами у разі необхідності.

При вирішенні справ про усиновлення повнолітніх дітей суди зважають також на ті положення п. 3 вказаної Постанови Верховного Суду України, в якій зроблено настанови судам звернати увагу на таку обставину, як неможливість оформлення іншого правового зв'язку між особою, яку бажають усиновити, та особою, яка хоче це зробити (складення заповіту тощо). З огляду на це, та з урахуванням інших обставин, суди відмовляють у задоволенні в усиновленні повнолітніх. Наприклад, у справі, яка нещодавно розглядалась Святошинським районним судом м. Києва [6].

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити наступне.

1. Встановлюючи вимоги щодо усиновлення повнолітньої особи в судовому порядку, із дотриманням всіх необхідних при цьому умов, держава тим самим одночасно убезпечує добровісніх учасників правовідносин з усиновленням від можливих зловживань з боку недобросовісних.

2. Положення законодавства щодо дотримання таємниці усиновлення має бути зміненим в частині усиновлення повнолітніх. Таке усиновлення має відбуватись відкрито.

Крім зазначеного, додаткового дослідження потребують питання поняття та ознак правовідносин з усиновленням повнолітніх.

Список літератури

1. Зілковська Л. М. Усиновлення повнолітніх – за і проти / Л.М. Зілковська // Трансформація ринкових відносин в Україні: організаційно-правові та економічні проблеми : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 15 травня 2003 р.). – Одеса : ЕПФ ОНУ, Астропрінт, 2003. – С. 32-34.
2. Зилковская Л. М. Усыновляемый как субъект правовых отношений по усыновлению / Л. М. Зилковская // Право и экономика: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (30 травня 2008 р., м. Одеса). – Одеса : Астропрінт, 2008. – С. 140-145.
3. Стоянова Т. А. Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Стоянова Тетяна Анатоліївна. – Одеса, 2009. – 218 с.
4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 р. № 3 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду № 20 від 19.12.2008 р. // Офіційний сайт ВСУ. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/26D03FC533B52FE1C32572D00227B6F?CollapseView&Count=500&OpenDocument&RestrictToCategory=26D03FC533B52FE1C32572D000227B6F>.
5. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 03.02.2012 р. по справі № 2-о-194/11 [Електронний ресурс] // Інформаційно-аналітична система НАУ. – № реєстрації 21344375.
6. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 14.04.2014 р. по справі № 2-о-759/171/14 [Електронний ресурс] // Інформаційно-аналітична система НАУ. – № реєстрації 38281114.

В.И. Труба, канд. юрид. наук, доцент, декан ЭПФ
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

УСЫНОВЛЕНИЕ СОВЕРШЕННОЛЕТНИХ: ВОПРОСЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАКТИКИ

Резюме

Статья посвящена изучению вопроса об усыновлении совершеннолетнего лица. На основании анализа законодательства и судебной практики об усыновлении совершеннолетних лиц сформулированы предложения по его усовершенствованию.

Ключевые слова: усыновление, усыновление совершеннолетних лиц, тайна усыновления.

V.I. Truba, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Dean of the ELF
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Civil Law Disciplines
24/26, Frantsuzskiy Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

THE ADOPTION OF ADULTS: THE ISSUES OF LAW AND PRACTICE

Summary

The article researches the issues of the adoption of an adult. Based on the analysis of legislation and judicial practice of adoption of adults, it makes suggestions for its improvement.

Key words: adoption, adoption of the adults, confidentiality of adoption.